

УДК 811.111.81`25

Міхно Наталя Анатоліївна

старший викладач кафедри іноземних мов

Приазовський державний технічний університет

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОДИНИЧНОСТІ У ПРИСЛІВ'ЯХ ТА ПРИКАЗКАХ

Анотація. *Прислів'я та приказки займають значне місце в словниковому складі англійської мови. Нами були проаналізовані мовні засоби вираження одиницності у прислів'ях та приказках з квантитативним компонентом і їх переклад на українську мову.*

Ключові слова: *прислів'я, приказки, фразеологічні одиниці, квантитативні компоненти, одиницність.*

Постановка проблеми. Прислів'я і приказки з квантитативним компонентом займають значне місце серед інших фразеологічних одиниць і ми намагалися проаналізувати, чим може бути виражена одиницність у цих фразеологічних одиницях і дослідити їх переклад на українську мову.

Прислів'я як мовне явище привертали й привертають увагу багатьох лінгвістів та літературознавців різних країн, в тому числі носіїв англійської, російської та української мов.

Про прислів'я та приказки протягом ряду століть написано чимало цінних праць. Справжній науковий підхід до їх студіювання був намічений тільки в другій половині XIX століття. Початок цьому поклав О. О. Потебня. Саме в XIX столітті до питань мови застосовано порівняльно-історичний метод. У цей час до явищ мови почали підходити історично, мову стали розглядати як категорію історичну. О. О. Потебні

було ясно, що без історичного підходу до вивчення прислів'їв і приказок не можна розкрити суть і закономірності їх розвитку [1].

Незважаючи на значний вклад О. О. Потебні у вивчення прислів'їв і приказок, ще й досі є чимало суперечливих суджень, немає єдиної думки щодо їх походження і розвитку, повною мірою не розкрито їх структурно-семантичного характеру, ще мало досліджена їх стилістична роль у різних жанрах літератури тощо.

Різне тлумачення суті прислів'їв та приказок свідчить про існування різних напрямів у сучасному мовознавстві, різних підступів, підходів до розв'язання цього важливого питання, що ускладнює подальшу розробку загальної теорії фразеології.

Значення прислів'їв та приказок, потребу вивчати їх і доречно використовувати, важко переоцінити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «У сучасній науковій літературі, – вважає О. В. Корень, – під прислів'ям розуміють короткий, ритмічно організований, образний афоризм. Ці одиниці є носіями універсальних істин, узагальнених спостережень. Тематика охоплює широкий спектр питань, а саме: сімейне влаштування, матеріальну забезпеченість, погодні умови, місце та значущість жінки у суспільстві, релігію та віросповідання, питання смерті та менталітету тощо» [2].

Ф. М. Медведєв вважав: «Як і інші типи фразеологізмів, прислів'я мають своєрідний структурний та семантичний характер. Однією з характерних ознак прислів'їв є те, що вони зберігають у мові синтаксичну самостійність, являють собою закінчені самостійні речення, які відтворюються у готовому вигляді; вживаються не тільки у прямому, а й у переносному значенні, багатьом з них властива виразна метафоричність, мають алегоричну форму» [3].

В. В. Виноградов дає таке визначення прислів'ю: «Прислів'я – це закріплені в мові стійкі образні судження, що мають повчальне значення,

виражають певну мораль й часто мають звуко-ритмічну організацію. На відміну від фразеологічних одиниць, що є еквівалентними слову, прислів'я та приказки мають образний зміст, тобто їх внутрішня форма, звичайно зберігає свою значущість" [4].

В основі багатьох прислів'їв та приказок виразно використовується той чи інший образ. При конкретному застосуванні того чи іншого образу зміст висловлюваної думки стає особливо ясным і дохідливим.

Постановка проблеми. Прислів'я і приказки з квантитативним компонентом займають значне місце серед інших фразеологічних одиниць.

Як зазначає О. М. Медвідь, "Кількісні характеристики оточуючого світу (множини, величини, відношення предметів, явищ, процесів) є основою формування філософських, логічних і мовних категорій кількості. Абстрактність вихідних категорій обумовлюється характером поступового пізнання – від простого до складного, від конкретного до абстрактного. Результати пізнання знаходять відображення у семантичних у семантичних структурах квантитативних одиниць, що утворюють специфічну мовну підсистему – парадигму певної субстанції, структури та функцій. Засоби кількості детерміновані специфікою позначуваних предметів, типом мислення, інгерентними ознаками конкретної мови. Мовна категорія кількості багатоаспектна, вона охоплює різні рівні іманентної системи" [5].

Огляд семантичних особливостей та структури фразеологічних одиниць з нумеральним компонентом показує, що в цій групі частіше за всіх зустрічаються числівники one, three, five, seven, nine. Це пояснюється тим що непарні числа до десяти були в свій час містичними в уявленні людей, більш значними, ніж парні. Саме ці нумеративи фігурують в звичаях, повір'ях, казках, приказках та т.п.

There is luck in odd numbers [Shakespeare; Merry Wives of Windsor, д.V, сц.I]

Мета статті. Процес лексикалізації словосполучень з квантитативними одиницями тісно пов'язан з десемантизацією компонентів, що призводить до утворення якісно нових функціонально-семантичних одиниць – фразеологічних одиниць з квантитативним компонентом. До їх складу входять фразеологічні одиниці з компонентом одиничності, які утворюють окрему групу, досить цікаву, та потребують дослідження.

Виклад основного матеріалу. Ми дослідили мовні засоби вираження одиничності в фразеологічних одиницях з компонентом квантитативності та засоби їх адекватної передачі при перекладі на українську мову.

Серед прислів'їв, що містять нумеративи, окрему групу утворюють ті, що пов'язані з поняттям одиничності.

Одиничність може виражатись перш за все в межах речення, але також й на словотвірному, лексичному та морфологічному рівні. Одиночний об'єкт можна співвіднести з численністю, число елементів яких одиниця, коли він є корелятом значення множинності.

Окрім числівника *one* значення одиничності з додатковими конотаціями реалізують компоненти типу *single*, *alone*, *once* та інші, наприклад:

Single

- *ride at single anchor* - стояти на одному якорі; бути необачним, необережним
- *misfortunes never come single(або alone)* – біда не одна ходить, а з собою ще й горе водить

It was well remarked by one (and perhaps more), that misfortunes do not come single (H. Fielding)

Alone

- *he travels the fastest who travels alone* - найшвидше мандрує той, хто мандрує сам,

He travels the fastest who travels alone. Perhaps you have not heard of it (D. Du Maurier).

- once is no custom – один раз ще не звичка
- evil chance seldom comes alone - біда сама не ходить, а з собою ще й горе водить; біда біду тягне

Misfortune had not come to him alone – his shift in this predicament was far from being unique (A. Cronin)

- let well (enough) alone - добра добувши, кращого не шукай; краще часто буває ворогом доброго.

Goodall's idea is the best. He lets well alone. But he sees that the patients are taken care of, and he sort of helps them along by pretending that they're normal (A. Cronin)

Once

- fault once denied is twice committed-хто не визнає своєї провини, то двічі винен

Числівник one в різних фразеологічних оточеннях реалізує різні значення:

- відокремленість (one and the same, one and only);
- відповідність, рівність (one man one vote; one vote one value);
- рідкісність (there is one good wife in the country);
- тимчасова невизначеність (one day; one of these days).

Наприклад:

- beware of a man of one book - будь обережний в суперечках з фахівцем
- better one small fish than an empty dish – краще щось, ніж нічого
- better one-eyed than stone-blind – краще з одним оком, ніж зовсім сліпий
- think one is it – зазнаватися

- think one is the whole cheese – вважати себе найголовнішим, думати тільки про себе
- one of these days is no time – будь-коли (або колись) – значить ніколи
- the voice of one man is the voice of none – один у полі не воїн
- all one to somebody – однакове, байдуже

Weapons and conditions are all one to me (R. Stevenson)

I wait for Sunday, but it's all one to you (A. Maltz)

He says that it is all one what course you take (W. Shakespeare)

У більшості випадків компонент одиничності зберігається при еквівалентному перекладі та при перекладі за допомогою кальки, що не завжди стається при використанні інших засобів перекладу.

- one cloud is enough to eclipse the sun - одна хмара може закрити сонце
- one scabbed sheep is enough to spoil a flock - одна паршива вівця всю отару поганить
- one false move may lose the game – один невірний крок може зіпсувати всю гру
- with one foot in the grave – стояти одною ногою у могилі

An old fellow with one foot in the House of Lords and one in the grave, and no difference between them, to speak of...(J. Galsworthy)

Але при перекладі з англійської мови на українську дуже часто втрачається ознака одиничності. Наприклад:

- all bread is not baked in one oven - не всі люди однакові; люди бувають різні; не можна стригти всіх під один гребінець
- there's more than one way to kill a cat – є декілька шляхів до досягнення мети

“There's more than one way to kill a cat,” was one of his pet expressions, and it expressed his logic and courage exactly (Th. Dreiser)

But it's all right, Jimmy. Don't fret: there's more than one way to skin a cat. I'll get the word to him. (M. Twain)

I can marry the person I want, I guess. And if I can't do it here, well, there more ways than one to kill a cat (Th. Dreiser, "An American Tragedy", book II, ch. XXXIX)

Також розповсюджена така особливість англійських прислів'їв з компонентом одиничності, як заміна числівника займенником. Наприклад:

- more than one can shake a stick at – безліч, дуже багато, скільки завгодно, кінця-краю немає

"And why haven't you brought him up better?" said Miss Ophelia, with blunt determination.

"Two much trouble; laziness, cousin, laziness which ruins more souls than you can shake a stick at" (H. Beecher Stowe)

You can ... buy more farms than you can shake a stick at for less money than it costs to build the barns on them (W. Howells, "The Rise of Silas Lapham", Ch. I).

Одиничний об'єкт можна співвіднести з численністю, число елементів яких одиниця, коли він є корелятом значення множинності.

- one man, no man - один у полі не воїн
- like one o'clock –

1) дуже швидко, миттю, прожогом;

When he saw us he ran down the street like one o'clock

2) охоче, з інтересом;

He never gave anything to us. I call it rather mean of him – and you must have made up to him like one o'clock (W. Maxwell)

Anything about the meeting, sir? Your speech must be read like one o'clock (J. Galsworthy)

3) сильно, міцно;

He soon returns with the intelligence that Mr. Krook is at home, and that he has seen him through the shop-door, sitting in his back premises, sleeping, "like one o'clock" (Ch. Dickens)

- honour and profit lie not in one sack – чесність і зиск – різні речі
- do not make fish of one and flesh -(fowl) of another - стався до всіх справедливо, неупереджено

"That's all very well," he said, preserving his surface composure, but why make fish of one and flesh of another?" (Th. Dreiser).

- friendship cannot stand always on one side - дружба повинна бути взаємною
- no one is a fool always, every one sometimes - ніхто не буває дурнем завжди, а інколи - кожний; кінь на чотирьох (ногах), та й той спотикається
- one cannot blow and swallow at the same time - один пиріг два рази не з'їси
- one swallow does not make a summer – одна ластівка не робить весни

One foul wind no more makes a winter than one swallow makes the summer (Ch. Dickens)

- one spoonful of tar spoils a barrel of honey – ложка дьогтю псує всю бочку меду

"One spoonful of tar spoils a barrel of honey," said Mr. Solly Sachs, former secretary of the South African Garment Workers' Union (D.W.L. Feb. 9, 1959)

- one bone one flesh - одного поля ягода
- one rotten apple decays the bushel – від одного гнилого яблука увесь віз згниє

Оне частіш за все зустрічається в прислів'ях, які реалізують протиставлення, контраст.

Основні опозиції представлені - one - two. Наприклад:

- better one word in time than two afterwards - краще одне слово вчасно, ніж два згодом
- kill two birds with one stone, to - одним ударом двох зайців убити; мати подвійну користь

Swinton was going to kill two birds with one stone. (J. Lindsay)

- two cats and a mouse, two wives in one house, two dogs and a bone, never agree in one - два ведмеді в одній барлозі не живуть
- two heads are better than one - одна голова добре, а дві ще краще; один розум добре, а два ще краще
- hide two faces under one hood, to – лицемірити, дворушничати, вести подвійну гру; служити і нашим і вашим

There are among them ... men who can hide two faces under one hood (W. Scott)

- one today is worth two tomorrow - з одкладу не буде ладу
- one hour in the morning is worth two in the evening - ранок покаже; ранок вечора мудріший
- two dogs over one bone seldom agree - два ведмеді в одній барлозі не живуть
- one bird in the hand is worth two in the bush – краще синиця в жмені, ніж журавель у небі; лучче нині горобець, як завтра голубець;

“We have a proverb,” said Shelton: “A bird in the hand is worth two birds in the bush” (J. Galsworthy)

Протиставлення нумеративів one-two, що лежить в основі образу, зберігається при переосмисленні, це кількісне протиставлення є мотивуючим в семантиці еквіваленту перекладу цього фразеологізму. Це відноситься так само й до протиставлення one-all (один - все / всі), де нумеральність one зберігається.

Наприклад:

- all bread is not baked in one oven - не всі люди однакові; люди бувають різні; не можна стригти всіх під один гребінець (або рівняти всіх під одну мірку)

- don't put all your eggs in one basket - не ризикуй усім, будь обачним

In the organization of the Hyde Park Company Cowperwood, because he never cared to put all his eggs in one basket, decided to secure a second lawyer and a second dummy president (Th. Dreiser, "The Titan", Ch. VIII)

- one hour in the morning is worth two in the evening - ранок мудріший за вечір

- one cloud is enough to eclipse all the sun - одна хмара може закрити сонце

- one false move may lose all the game - один неправильний хід може зіпсувати всю гру

- one barking dog sets all tire street barking - як один собака загавкає, то гавкатимуть і всі собаки на вулиці

- love should not be all on one side – любов повинна бути взаємною

Наступним типом протиставлення є one-another (the other) Наприклад:

- one love drives out another - одна любов витісняє іншу; від чого захворів, тим і лікуйся

- in at one ear and out at the other – в одно ухо увійшло, а в друге вийшло

They wouldn't stand still to be learned, but would go threading my grandmother's needle through my unfortunate head, in at one ear and out at the other. (Ch. Dickens)

- one man's meat is another man's poison - що коневі на користь, то миші смерть

Doesn't it strike you as amazing how sure they are of being in the right? It's so charming to benefit yourself and others at the same time, though, when you come to think of it, one man's meat is usually another's poison (J. Galsworthy)

- one sheep follows another - куди одна вівця, туди і вся отара
- it's one thing to flourish and another to fight - одно - творити язиком, а друге - перти плуга
- carry fire in one hand and water in the other, to – говорити одне, а думати інше, обманювати, бути дволичним; присипляти пильність
- one fire drives out another - клин клином виганяють; від чого захворів, тим і лікуйся;

And now the Scotland Yard officials are cudgeling their brains over a new mystery. How one fire drives out another in the official mind! ('Rita')

- one good turn deserves another – взаємна допомога, підтримка, взаємне вихваляння

I'll do so much for you one day, old man. One good turn deserves another, and you've got the first chance (F. Dandy)

- one hand washes another – послуга за послуг, рука руку мие
- one law for the rich, and another for the poor – для багатих один закон, для бідних – інший
- one man makes a chair and another sits in it – один працює, а інший користується плодами чужої праці
- six of one and half a dozen of the other - не вмер Данило, так болячка задавила

«Your father is bound to think of this as it affects your name and family's. «Six of one and half a dozen of the other, so far as that goes» (J. Galsworthy, «Over the river», Ch.XXI)

Mostly they come for skill – or idleness. Six of one, and half a dozen of the other (Ch. Dickens)

- with handkerchief in one and sword in the other - з хусточкою в одній руці і мечем в другій, лицемірно
- one beats the bush, and another catches the bird - один працює, а інший користується

- one man may better steal a horse than another look on - що можна одному, то іншому зась
- one man's fault is another man's lesson - на помилках вчимося
- one sheep follows another – куди одна вівця, туди і вся отара
- one woe doth tread upon another's heels - біда не одна ходить
- saying is one thing and doing is another -легше говорити, ніж зробити

Також використовується протиставлення one - many, з квантифікатором many / much, one – the whole, числівники, що позначають останні числа першого десятка, а також числівники вищого порядку.

- one fool makes many - дурість заразлива
- one lie makes many - одна брехня тягне за собою другу
- one link broken, the whole chain is broken – одне кільце зламалося – увесь ланцюг зламався; застряв пазурець – і пташці кінець
- one is too few, three too many - і так біда, і так біда; хоч верть -круть, хоч круть - верть.
- break one, break three – бий на щастя (кажуть, коли розбивається посуд)
- one over the eight – п'яний, напідпитку
- one lie needs seven lies to wait upon it – одна брехня тягне за собою другу
- too much of one thing is good for nothing – одноманітність набридає. хорошого потрошку, як часто заглядати - почнеш набридати;

Fie, miss; you said that once before; and, you know, too much of one thing is good for nothing (J. Swift).

Окрім того використовується протиставлення once — twice, once— never, once--ever

once bitten, twice shy - лякана ворона й куца боїться; полоханий заєць і пенька боїться; хто обпікся на окропі, дмухає й на холодну воду; налякав міх, то й торби страшно.

Don't you worry; he's not so miserable as he looks. He'll never show he's enjoying anything – they might try and take it from him. Old Soames! Once bit, twice shy! (J. Galsworthy).

Once bitten, twice shy, you know, and I would insist on checking each mile by the map if you were at the wheel! (L. Tracy)

- heart that once truly loves never forgets, the – старої любові й іржа не їсть
- he that once deceives is ever suspected – той, хто раз обманить, назавжди втрачає довір'я; яка совість, така й честь
- a man can die but once – двом смертям не бути, а одної не минути

Suppose he should have a pistol, he can kill but one of us, and a man can die but once. That's my comfort, a man can die but once. (H. Fielding)

Висновки і пропозиції. Фразеологізми представляють національно-специфічний шар мови, вони містять народну оцінку життя, спостережень, вони відображають умови життя народу, його історію, культуру, географію, традиції, що призводить до своєрідності їх форм в різних мовах й до переваги вживання одних мовних засобів при більш рідкому вживанні інших.

Серед прислів'їв, що містять нумеративи, окрему групу утворюють ті, що пов'язані з поняттям одиничності.

Окрім числівника one значення одиничності з додатковими конотаціями реалізують компоненти типу single, alone, once та інші

One частіш за все зустрічається в прислів'ях, які реалізують протиставлення, контраст.

Основні опозиції представлені - one - two

Наступним типом протиставлення є one-another (the other)

Також one-all, one - many, з квантифікатором many / much, one – the whole.

Окрім того використовується протиставлення *once — twice, once—never, once—ever*.

Література

1. Потебня А. А. Из лекций по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка (1894). [Potebnya A. A. Iz lektsii po teorii slovesnosti. Basnya. Poslovitsa. Pogovorka (1894).]
2. Корень О. В. Системно-функціональні особливості англ. прислів'їв: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 // Харківський нац. ун-т В.Н. Каразіна. Х., 2000 19 с. [Koren O. V. Systemno-funktsionalni osoblyvosti angl. prysliviiv: Avtoref. dys. kand. fyl. nauk: 10.02.04/Kharkivskiyi nats. Un-t V. N. Karasina.]
3. Медведев Ф. М. Українська фразеологія, чому ми так говоримо. 2-е вид., стереотипне. Х.: «Вища школа» вид-во при Харк. ун-ті, 1982. 232 с. [Medvedev F. M. Ukrayinska fraseologiya, chomu my tak govorymo. 2-ye vyd., stereotypne. H.: «Vyshcha shkola» vyd. pry Khark. un-ti, 1982. 232 s.]
4. Виноградов В. В. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) М.: изд-во института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с. [Vinogradov V. V. Vvedeniye v perevodovedeniye (obshchiye i leksicheskiye voprosy) M.: izd-vo instituta obshchego srednego obrazovaniya RAO, 2001. 224 s.]
5. Медвідь О. М. Системно-функціональні особливості квантитативних одиниць (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис. на здобуття наук, ступеня кандидата філ. Наук // Харк.нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. Х., 2001. 14 с. [Medvid O. M. Systemno-funktsionalni osoblyvosti kvantytatyvnyh odynyts (na materialy suchasnoyi ukrayinskoyi movy): Avtoref. dys. kand. fyl. nauk: 10.02.04/Kharkivskiyi nats. Un-t V.N. Karasina. Kh., 2001. 14 s.]

Словники

6. 500 английских пословиц и поговорок. И. С. Гварджаладзе, А. Л. Гильбертсон, Т. Г. Кочинашвили - 5-е издание. Изд-во литературы на иностранных языках. Москва, 1960. [500 angliyskih poslovits I pogovorok. I. S. Gvardzhaladze, A. L. Gilbertson, T. G. Kochinashvili – 5-e izdaniye. Izd-vo literatury na inostrannyh yazykah. Moskva, 1960.]
7. Англо - украинский фразеологический словарь, сост. К. Т. Баренцев-К.: изд-во «радянська школа» 1969. 1051 с. [Anglo – ukrainskiy frazeologicheskiy slovar, sost. K. T. Barentsev. K.: izd-vo «radyanska shkola» 1969. 1051 s.]
8. Васильева Л. Краткость - душа остроумия, английские пословицы, поговорки, крылатые выражения. М.: ЗАО Центрполиграф, 2006. 350 с. [Vasilyeva L. Kratkost – dusha ostroumiya, angliyskiye poslovitsy, pogovorki, krylatyye vyrazheniya. M.: ЗАО Tsentrpoligraf, 2006. 350 s.]
9. Англо-русский фраз. словарь, сост. А. В. Кунин, около 25000 ФЕ - 2-е изд., стереотипное. Москва, 1956. 1455 с. Anglo-russkiy fraz. slovar, sost. A. V. Kunin, okolo 25000 FE – 2-e izd., stereotipnoye. Moskva, 1956. 455 s.]
10. Словарь английских пословиц и фразеологических выражений. Смоленск: Русич, 2001. 560 с. [Slovar angliyskih poslovits I frazeologicheskikh vyrazheniy. Smolensk: Rusich, 2001. 560 s.]